

DASTGOHLI AKADEMIK RANG TASVIR FANINI O'QITISH METODIKASI

Raxim Nurullayevich Xusanov

Navoiy davlat pedagogika instituti San'atshunoslik fakul'teti, Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrasida o'qituvchi

" Rangtasvir deb tekis yuzada turli rang va materiallar yordamida bajariladigan tasvirga aytiladi. Unga asosan bo'yoqlar - moyli bo'yoq, akvarel, guash, tempera shuningdek, rangli qalamlar, ko'mir, qalam, pastel, sous, sangina kabi badiiy materiallar bilan ishlash xarakterlidir.

Rangtasvir asarlari qog'oz, mato, karton, devor, oyna, yog'och kabi tekis yuzalarga ishlanadi. Rangtasvir asosini rasm tashkil etadi. Har qanday rangtasvir ishda avval uni rasmi ishlab olinadi. Unda kompozitsiya, yorug'soya, rang asosiy o'rinni egallaydi. Rangtasvir asarlari bajarilishi texnikasi jihatdan turli-tuman bo'ladi. Ular moybo'yoq, tempera, freska, mozaika, vitraj, akvarel, guash, pastel hisoblanadilar. Rangtasvirning quyidagi turlari mavjud: 1. Dastgohli rangtasvir. 2. Monumental rangtasvir. 3. Miniaturaga rangtasviri. 4. Dekorativ rangtasvir. 5. Teatrdekorativ rangtasviri.

Dastgohli rangtasvir deganda rassomlarning maxsus asbob-dastgoh (molbert) yordamida ishlaydigan suvratlari tushuniladi. Dastgohli rangtasvir asarlari uncha katta bo'lmagan o'lchovda yuqorida qayd qilib o'tilganidek mato, karton, oyna, faner kabi tekis yuzali materiallarga moybo'yoq, akvarel, guash, tempera bo'yoqlari bilan ishlanadi. Bunda ko'pincha moybo'yoq qo'llaniladi.

Monumental rangtasvir atamasi monumental (maxobatli), ya'ni katta o'lchovdagi, rangtasvir ma'nosini anglatadi va u ko'pincha binolarning ichki va tashqi devorlariga tempera bo'yoqlari bilan ishlanadi.

Monumental rangtasvir asarlarining freska, mozaika, vitraj, panno kabi turlari mavjud.

Freskalar asosan bino devorlariga, pannolar esa matolarga bo'yoqlar bilan ishlanadi.

Mozaika- turli tabiiy va tashlandiq materiallar-rangli oyna parchalari, toshlar, sintetik materiallardan bino devorlariga yoki tekis materiallar ustiga ishlanadi.

Vitraj esa binolarning derazalari, eshiklari, oynalari ustiga bo'yoqlar yordamida ishlanadi. Vitrajlar uy ichkarisi va tashqarisidan ham bir xil ko'rinadi.

Miniaturaga (mo'jaz) rangtasviri deganda bejirim, juda kichik, jaji, nozik san'at asarlari tushuniladi. Miniaturaga rangtasviri o'rta asrlarda kitob bezagi bilan bog'liq holda rivoj topdi. U kitoblardagi bosh, yakuniy bezak, zarxal xarf, illyustratsiyalardan iborat bo'lgan. Rangtasvirning bu turi Sharqda, shu qatori Movaraunnahrda katta shuhrat qozondi. Hozirda u mustaqil san'at turi sifatida nafaqat kitoblarni, balki quticha, nosqovoq kabilarni bezatishda ham qo'llanilmoqda. Shuningdek, u katta bo'lmagan o'lchovda mustaqil san'at asari sifatida ham tayyorlanmoqda.

Dekorativ rangtasvir asarlari mustaqil amaliy ahamiyat kasb etib, u binolarni ichki va tashqi devorlarni bezatishda qo'llaniladi. Ular panno shaklida shuningdek, quticha, padnis, sandiq, shkaflarni bezatishda qo'l keladi. Bino ichini bezatishga xizmat qiladigan naqshlar, frizlar, namoyon kabi mayda elementlar ham dekorativ rangtasvirga kiradi.

Teatr bezagi o'z ichiga spektakl dekoratsiyalari, unda ishlatiladigan grim, butaforlar bilan bog'liq. Ular teatr rassomi tomonidan tayyorlanib, spektakl mazmunini tomoshabin tomonidan keng va chuqurroq anglab etishga yordam beradi. Bu bezaklarda rassomlar sahnadagi yorug'lantirish va ranglarni xisobga olib tasvirilaydilar. Spektakl bezaklari voqea sodir bo'layotgan joy, davr, muxit yuzasidan tomoshabin tasavvurlarini kuchaytiradi, uni idrok etishni osonlashtiradi va faollashtiradi.

Tasviriy san'at nazariyasi va amaliyotida akademik rangtasvir iborasi ham ishlatiladi. Akademik rangtasvir asosan o'quv jarayonida foydalaniladigan ko'rgazmali rangtasvir ishlarini nazarda tutadi.

Dastgohli haykaltaroshlik iborasi haykallarni maxsus asbob (dastgoh)ga o'rnatib ishlanganligidan kelib chiqqan. Bunday haykallar mustaqil amaliy ahamiyat kasb, ular jamoat binolari va uy-joylarning ichki qismi, shuningdek, istiroxat bog'lari, muzey va ko'rgazma zallari uchun mo'ljallab yaratiladi.

Dastgohli haykallarning xarakterli xususiyatlaridan yana biri, ularni tasvirlanayotgan narsalarni haqiqiy o'lchovida yoki undan kichik bo'lishligidadir.

Dastgohli haykaltaroshlik asarlari yaqindan ko'rishga mo'ljallangan bo'lib, unda portret asosiy o'rnini egallaydi. Kishilar obrazni kalla qismini o'zi tasvirlanganda uni byust deyiladi. Agarda uni bo'yi-basti bilan tasvirlansa uni figurali portret deb yuritiladi. Shuningdek, yarim figurali portretlar ham bo'ladi.

Monumental haykaltaroshlik iborasi monumental, ya'ni yirik, maxobatli haykal ma'nosini anglatadi. Ular maydon va ko'chalarga keng xalq ommasi uchun mo'ljallab o'rnatiladi. Bunday haykallar tarixiy voqealar yoki alohida mashxur shaxslarni nomlarini abadiylashtirish maqsadida o'rnatiladi. Monumental haykallar uzoqdan ko'rishga mo'ljallangan bo'lib umumlashtirilgan tarzda atrof-muhit bilan bog'liq holda yaratiladi. Monumental haykaltaroshlikning ko'rinishlaridan biri monumental-dekorativ haykaltaroshlikdir. Ular monumental haykaltaroshlik asarlari kabi keng halq ommasi uchun mo'ljallangan bo'lib ko'proq bezak vazifasini bajaradi.

Monumental-dekorativ haykallar ko'cha va maydonlarni, bino va istirohat bog'larini, fontanlarni bezatishda ishlatiladi.

Ular odam, xayvon, baliq, qush tasvirida aks ettiriladi. Bunday haykallar yirik o'lchovda bo'lganligi sababli, ularni uzoqdan ko'rishga mo'ljallab yaratiladi. Bunday haykallarni umumiy o'lchovi va xajmi uning proportsiyalari aniq va ifodali qilib tevarak-atrof, tabiat va binolarga moslab va bog'lab ishlanadi.

Monumental-dekorativ haykallar mahobatli bo'lsada ular ham to'liq xajmli va relefli qilib ishlanishi mumkin.

Plastik haykaltaroshlik-haykaltaroshlikning bir turi sifatida monumental haykallarda, yodgorlik haykallarda, shuningdek binolarning ichki va tashqi bezak ishlarida ishlatiladi. Ular o'lchov jihatdan mayda bo'lib, mustaqil amaliy ahamiyat ham kasb etadi. Maxsus loydan ishlanadigan kichik o'lchovdagi o'yinchoq haykalchalar ham plastik dekorativ haykallar hisoblanadi.

Uni mayda-plastika deb ham atashadi. O'zbekistonda haykaltaroshlikning bu turida usta kulollardan X.Raximova, U.Jo'raqulov, A.Muxtorov kabi halq kulol ustalari samarali mehnat qilganlar.

Dekorativ haykaltaroshlikning yana bir turi borki ular mayda o'lchovdagi metal, mramor, yog'och, suyak, chinni kabi materiallardan ishlanadi. Ular ham dekorativ, ham realistik tarzda ishlanishi mumkin. Bunday haykallar kitob javonlari, yozuv stollarini bezatadi.

Grafika. "grafika"- lotincha so'z bo'lib, "yozaman, rasm ishlayman" degan ma'noni bildiradi va tasviriy san'atning turlaridan biri hisoblanadi. Grafikaning turlaridan biri gravyuradir. Gravyura frantsuzcha so'z bo'lib, "kesish" ma'nosini bildiradi. Bunda rasmlar qattiq materiallarga chizish va kesish orqali bajariladi. Bu rasmlar avvalo metall, yog'och, linoleum, tosh kabi materiallarda ishlanib, keyin undan qog'ozga ko'p tirajda ko'chiriladi. Metallda tayyorlanadigan gravyurani ofort, yog'ochdagisini ksilografiya, lenoliumdagisini linogravyura, tosh orqali tayyorlanadiganini esa litografiya deb yuritiladi. Grafika asarlarining qo'llanish sohalari beqiyos

kengdir. Xususan, estamp, kitob illyustratsiyalari, plakat, pochta markalari, gazeta-jurnal bezaklari, karikaturalar, etiketka va upakovkalar, teatr va kino afishalari, yo'l va tovar belgilari, tashkilot va muassasalarning ish blankalari shular jumlasidandir.

Kitob grafikasining vatani Sharq hisoblanib. XU asrlarda bu sohada sharq musavvirlaridan Kamoliddin Behzod, Mahmud Muzaxxib, Muhammad Murod Samarqandiy, Sulton Muhammad, Qosim Ali, Abdullo kabilar katta shuhrat qozongan bo'lsalar, XX asrda O'zbekistonda I.Ikromov, B.Kedrin, O.Osheyko, Q.Basharov, T.Muhamedov, M.Kriakidilar bu sohada Respublika va undan tashqarida ham mashhur bo'ldilar.

Grafikaning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri bu uning katta o'lchovda bo'lmasligi va buyoqlar sonining chegaralanganligi hisoblanadi. Shuning uchun ham grafika asarlarida faqat chiziq yoki to'q dog' ishtirok etadi. Ba'zan grafik tasvirlar rangli bo'ladi.

San'atning bu turida ayrim grafika asarlari katta o'lchovda va ko'p nusxada tayyorlanadilar hamda ular katta tarbiyaviy vazifalarni bajaradilar. Bu plakatlardir.

Grafika san'atida estamp katta o'rinni egallaydi. Estamp frantsuzcha so'z bo'lib, shtamplash ma'nosini bildiradi.

Estamp yaratish uchun avvalo tasvir maxsus asboblar bilan qattiq materialga (tosh, yog'och, linoleum) o'yish orqali tushiriladi. So'ngra o'yilgan material ustiga bo'yoq beriladi va undan qog'ozga tasvir olinadi.

Estampga shu narsa xarakterliki, gravyura bosmadan chiqanidan so'ng rassom unga ba'zi bir tuzatishlar kiritadi va asar tagiga rassom o'z imzosini qo'yadi.

Grafika texnikasining keng tarqalgan turlaridan biri illyustratsiya lardir. Qadimda tasviriy san'at kitob bilan bog'langan edi. O'rta asrlarda Sharq va G'arb mamlakatlarida yaratilgan kitoblarning deyarli ko'pchiligi naqshlar va rangli rasmlar bilan bezatilgan. Bu rasmlarda kitob mazmuni o'z aksini topar edi. Keyinchalik bosma kitoblar nashr etish ixtiro qilinganidan so'ng illyustratsiyalar kitoblarda yanada katta o'rin egallay boshladi. Illyustratsiyaning ahamiyati shundaki, birinchidan u kitobni bezakli, chiroyli va yoqimli bo'lishiga yordam bersa, ikkinchidan adabiy obrazlarni konkret jonli bo'lishiga, o'quvchining yodida yaxshi saqlanib qolishiga yordam beradi.

Ilyustratsiyani ishlashga kirishishdan avval rassom asarni yaxshilab o'rganib chiqishi bilan bir qatorda, asardagi voqea sodir bo'layotgan davrga doir materiallarni to'plashi, o'sha davr odamlarning madaniyati va turmushini, mamlakat tabiatini bilib olish kerak bo'ladi.

Karikaturalar ham grafikaning bir turi hisoblanadi. Unda hayotdagi ayrim salbiy hodisa va ko'rinishlar, shaxslar obrazi hajviy yoki hazil tarzda rasmlar orqali tasvirlanadi.

Grafikaning keng tarqalgan turlaridan yana biri reklama, afisha, etiketka, upakovka hisoblanadi. Gazeta, jurnal grafikasi ham shriftlar bilan bog'liq bo'lib, amaliyotida keng qo'llaniladi.

Адабиётлар

1. С.Т.Саъдиев З.С.Очилов XLIII Международная научно-практическая конференция “Международное научное обозрение проблем и перспектив современной науки и образования” 2018 г 25-26 Март (Америка Бостон).

2. А.Н.Эшмуродов Asian Journal of Multidimensional Research “AKADEMIK QALAMTASVIRNING TASVIRLASH USULLARI. AKADEMIK QALAMTASVIR XUSUSIYATLARI VA ILMIY ASOSLARI” (AJMR) (Double Blind Refereed & Peer Reviewed international Journal).

3. Г.Х.Хамидова Asian Journal of Multidimensional Research “TASVIRIY VA AMALIY SAN'AT DARSLARIDA AXBOROT KOMMUNIKASIYA TEXNOLOGIYALARIDAN

FOYDALANISHNING ESTETIK AHAMIYATI” (AJMR) (Double Blind Refereed & Peer Reviewed international Journal).

4. С.Т.Саъдиев ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal “TASVIRLASHNING ASOSIY QONUN – QOIDALARI” Vol. 11, Issue 5, May 2021

5. З.С.Очилов ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal “Musiqa darslarida multimedia vositalaridan foydalanish imkoniyatlari” Vol. 11, Issue 5, May 2021

6. A.M.Rustamov, A.A.Shovdirov ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal “Yig'ish chizmalarini ishlab chiqarishdagi va o'quv jarayonidagi ahamiyati” Vol. 11, Issue 5, May 2021

7. Sh. U. Bobonazarov, Sh. Ch. Jalolov “ETNOMADIY FENOMENON SIFATIDA NUZA SAN'ATLARI” Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) <https://www.tarj.in>

8. A.H.Abdullayev “Zamonaviy o'rta maktab tasviriy san'atni o'qitish muammolari to'g'risida” Published on the journal of “MIDDLE EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN”. Journal Impact Factor IFSJ 24.04.2021.

9. А.Х.Абдуллаев “Нравственное и эстетическое воспитание учеников через изобразительное искусство” ACADEMY № 4 (67), Российский импакт-фактор: 0,19 НАУЧНО –МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

10. А.Х.Абдуллаев “Особенности проявления внимания у младших школьников в учебном процессе”. Вестник интегративной психологии. Выпуск 21 2020 Адрес редакции 150057, г. Ярославль, проезд Матросова, д.9 оф.206 тел. (4852) 218914, 478666 сот. +79159911278 E-Mail: kozlov@zi-kozlov.ru wladwww@rambler.ru ISBN 978-5-9527-02-16-5

11. S. Shovdirov, Б.Б.Бойметов Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts International Journal on Integrated Education. Volume 4, Issue 3, March 2021

12. доц. С. Абдуллаев, С. А. Шовдилов *The Phenomenon Of The Folk - Applied Art Of Uzbekistan In The Creative Development Of Students* 2021 International Journals of Sciences and High Technologies <http://ijpsat.ijsh-journals.org> Vol. 26 No. 1 April 2021, pp. 157-159

13. Ф.Б.Аслонов «Тасвирий санъат дарсларида ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини оширишнинг педогогик-психологик хусусиятлари» Муғаллим ҳем узликсиз билимлендириў *Илимий-методикалық журнал* № 5 2021 жил

14. А.Н.Эшмуродов “**PROFESSIONAL CHIZMA-CHILIKNI O'RGANISHDA O'QITUVCHILAR FOYDA-LANGAN ENG FOYDALI USULLAR**” ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021 SJIF 2021 = 7.492 A peer reviewed journal **DOI: 10.5958/2249-7137.2021.02599.4**

15. Г.Х.Хамидова “USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE STUDY OF ARCHITECTURAL DECORATION IN FINE ARTS CLASSES” ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021 SJIF 2021 = 7.492 A peer reviewed journal **DOI:10.5958/2249-7137.2021.02596.9**